

Виолета ПЕТРОСКА-БЕШКА, Михајло ПОПОВСКИ, Николина КЕНИГ

ЕТНИЧКИТЕ СТЕРЕОТИПИ КАЈ ИДНИТЕ ВОСПИТУВАЧИ И ОДДЕЛЕНСКИ НАСТАВНИЦИ

Едно од основните обележја на етничкото стереотипизирање е категоризирањето на луѓето со оглед на нивната етничка припадност и создавањето на помалку или повеќе диференцирани слики за припадниците на сопствената (за „нас“) и припадниците на другите етнички групи (за „нив“). Ова категоризирање претставува исход на социјализациските искуства што се стекнуваат дури и во најраното детство и како такво, од една страна, придонесува за што поедноставно сознајно организирање на светот во кој живееме но, од друга страна, пак, дава можност за различно оценување и постапување кон „нашите“ и „другите“. Понекогаш, во услови на зголемени меѓуетнички тензии, сликите што ги формираме за „нас“ и за „другите“ се стремат да бидат уште подиференцирани, така што другите не само што се перципираат како поинакви од „нас“ туку се доживуваат и како туѓинци, што по правило резултира со зголемување на социјалната дистанца кон нив. Освен тоа, другите стануваат екран на кој е можно да се проектираат засилени стравувања во форма на заемна перцепција - она што ние го гледаме во „нив“ има тенденција да биде она што другите го гледаат во „нас“. Еден од начините да се совладаат негативните влијанија на предрасудите и стереотипите е да се намали растојанието меѓу „нас“ и „нив“, кое претпоставува „нив“ сè повеќе да ги гледаме како „нас“. Прв услов за постигнување на ова е активната комуникација меѓу „нас“ и „нив“ (Baron & Byrne, 1987¹).

Ако активната комуникација меѓу припадниците на различни етнички групи е првиот чекор што би требало да се преземе за редуцирање на постојните разлики во меѓусебното перципирање и дејствување, тогаш е оправдано да се постави прашањето за тоа што се чини на тој план во рамките на Педагошкиот факултет во Скопје. Дали е тоа место каде што идните македонски и албански одделенски наставници и воспитувачи комуницираат со цел да ги надминат постојните меѓусебни стереотипи и предрасуди или е тоа место каде што многу екстерни и интерни меѓуетнички недоразбирања и спротиставувања уште повеќе го засилуваат и зголемуваат растојанието меѓу „нас“ и „нив“?

¹ Baron R.A. & Byrne, D. (1987) Social Psychology: Understanding Human Interaction. Boston: Allyn & Bacon, Inc.

Педагошкиот факултет во Скопје е единствената институција за образование на наставници која подготвува и македонски и албански наставници за предучилишните установи и основните училишта. Како таква, нејзина единствена цел не би требало да биде само подготовка на идните наставници за успешно изведување на едукацијата на македонски односно на албански јазик, туку исто така и да ги подготвува за работа на негувањето на меѓуетничкото и меѓукултурното разбирање меѓу нивните ученици. Со оглед на тоа што постојната училишна практика, особено во основните училишта, не ја охрабрува комуникацијата меѓу македонските и албанските ученици, дури и во училиштата во кои тие учат под ист покрив, од особена важност е новите генерации едукатори да бидат образовани во атмосфера на меѓуетничка толеранција и меѓусебно разбирање, што во крајна линија би ја намалило острицата на етничките стереотипи и предрасуди и би придонело за релаксирање на меѓуетничките тензии во повеќе сфери на општественото живеење.

Ова истражување е работено врз претпоставката дека интерните институционални турбуленции на Педагошкиот факултет во Скопје и екстерните општествено-политички влијанија во голема мерка се одразуваат на мислењето на македонските и албанските студенти за Македонците и Албанците во Р. Македонија. Како резултат на тоа, не би можело да се очекува дека идните наставници што се обучуваат во оваа институција би биле соодветно подготвени за негувањето на меѓуетничкото и меѓукултурното разбирање. Секој обид за воведување промени во нивното образование и обука кои ќе водат кон помалку негативна, односно повеќе позитивна претстава за „другите“, претпоставува идентификација и опис на постојните стереотипи и на степенот на нивната изразеност. Затоа, целта на ова истражување е да даде одговор на следните две прашања:

1. Какви се етничките стереотипи кај идните македонски и албански воспитувачи и одделенски наставници?
2. Дали се јавиле промени во етничките стереотипи во периодот јануари 1996 - март 1998?

МЕТОД

Испитаници

Овој истражувачки труд опфаќа две мерења извршени во различно време на два примерока испитаници извлечени од иста попула-

ција - студенти на Педагошкиот факултет во Скопје кои се подготвуваат за идни одделенски наставници и воспитувачи во градинки.

Првото мерење беше направено во јануари 1996 год., а второто во март 1998 год. Во секое мерење учествуваа повеќето студенти од I и II година, кои посетуваат настава на македонски, односно на албански јазик.²

Примерокот од 1996 год. се состоеше од 315 студенти (159 македонски и 156 албански), додека примерокот од 1998 год. опфаќаше вкупно 282 студенти (143 македонски и 139 албански). Во однос на половата структура, кај двете групи македонски студенти доминираат женски, додека пак двете групи албански студенти беа речиси избалансирани.

Инструментii

Како инструмент за прибирање на податоците користена е една варијанта на Osgood-овиот семантички диференцијал, која за прв пат е употребена во студијата на Lumsden (1997³). Тоа е листа од 16 парови придавки претставени со нивните позитивни и негативни крајности, кои се проценуваа на скала од седум степени. Од испитаниците се бараше да изберат еден од трите степени на двата краја на континуумот, кои покажуваат различно ниво на прифаќање (или нула доколку одговорот е неутрален или несигурен) со цел да се опише секој презентираан концепт. Концептите што требаше да се вреднуваат со овој конкретен инструмент беа шест етнички групи релевантни за социо-политичките односи во државата: Македонци, Албанци, Турци, Грци, Бугари и Срби.

Според барањата на Osgood-овиот семантички диференцијал, листата од 16 придавки што го сочинуваат инструментот е групирана во три биполарни димензии, кои ги проценуваат концептите од аспект на вреднување (евалуација), моќност (потенција) и активност. Следствено на тоа, основната анализа и презентација на резултатите е направена во рамките на овие три димензии:

² Во повеќето случаи, изборот на јазикот на кој се посетува наставата го одразува етничкото потекло на студентот - речиси сите што избираат да ја следат наставата на албански јазик се Албанци, а речиси сите што избираат да ја следат наставата на македонски јазик се Македонци. Затоа е оправдано во студијата да се зборува за македонски и албански студенти, кога се мисли на студенти кои ја посетуваат наставата на македонски, односно на албански јазик.

³ Lumsden M. (1997) *Peacebuilding in Macedonia: Searching for Common Ground in Civil Society*. Oslo: Peace Research Institute

1. **вреднување (добри-лоши):** добри - лоши, алтруисти - егоисти, друштвени - недруштвени, љубезни - сурови, искрени - неискрени, успешни - неуспешни, интелегентни - неинтелегентни и помирливи - кавгаџии
2. **моќност (силни-слаби):** силни - слаби, строги - попустливи, храбри - плашливи и мажествени - женствени
3. **активност (активни-пасивни):** активни - пасивни, избувливи - смирени, со предумисла - без предумисла и тешки - лесни

Инструментот, подготвен во две јазични верзии (на македонски и на албански) со повеќе различни комбинации од редоследи на концептите, им беше задаван на испитаниците со објаснение дека нивните индивидуални одговори ќе останат анонимни.

РЕЗУЛТАТИ

Анализата на податоците се базираше на групните аритметички средини добиени од индивидуалните вредности на скалата од 1 до 7, каде што со 1 е означен најпозитивниот крај на биполарната димезија, со 7 - најнегативниот крај, а со 4 ($\pm 0,25$) е означена неутралната точка. Притоа, анализата бараше да се утврдат и споредат просечните проценки на биполарните димензии за секој од трите фактори, кои се изведени од аритметичките средини (M) за релевантната група парови од придавки. Но, има и делови во кои анализите се базираат на аритметичките средини на одделните парови придавки, особено кога споредувањето на резултатите бара подлабока анализа на особините што се дел од етничките стереотипи.

Статистичката анализа применета во оваа студија главно се базира на две процедури, и двете ги споредуваат разликите меѓу добиените аритметички средини (M): т-тест и двонасочна анализа на варијанса.⁴

Етничките стереотипи за Македонците и Албанците во споредба со другите етнички групи

Резултатите од вреднувањата на македонските и албанските студенти се претставени на табела 1, преку добиените аритметички средини. Колоните во табелите се однесуваат на првото мерење, направено во јануари 1996 год. (мерење 1) и второто мерење направено во март 1998 год. (мерење 2).

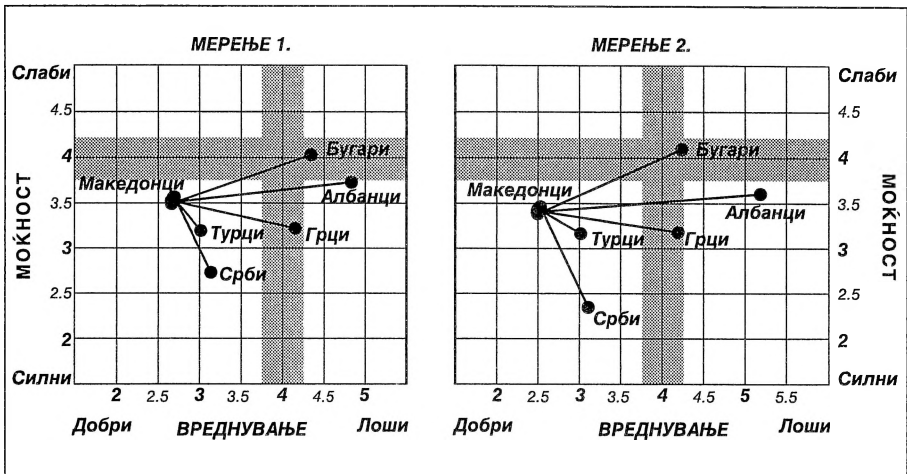
⁴ Сите заклучоци во однос на разликите меѓу M-и можат да им се припишат на статистичките наоди - до колку се зборува за разлики меѓу аритметичките средини, тоа всушност значи дека применетата статистичка процедура со најмалку 95% сигурност покажала дека постои значителна разлика ($p < 0,05$).

Уште при првиот поглед на резултатите (табела 1) од првото мерење станува очигледно дека на факторот вреднување македонските студенти најповолно мислење даваат за Македонците, а најнеповолно за Албанците. Во основа, тие Македонците ги гледаат како „добри“, а Албанците како „лоши“. Во споредба со другите етнички групи, нивното мислење за Турците и Србите не се разликува многу од она како тие ги гледаат Македонците (тие се главно „добри“), што не е случај со Бугарите и Грците на кои гледаат како на „неутрални“ (ни-ту „добри“ ниту „лоши“). Податоците за факторот моќност од првото мерење нудат поинаква слика. Македонските студенти сметаат дека Македонците се повеќе „силни“ отколку „слаби“. Само за Србите сметаат дека се „посилни“ од Македонците, додека сите други се приближно исти со Македонците. На првото мерење за факторот активност, македонските студенти ги гледаат Македонците повеќе како „активни“ отколку како „пасивни“, скоро исто колку и Турците и Бугарите. Меѓутоа, според нивно мислење, Грците, Србите и Албанците се „поактивни“.

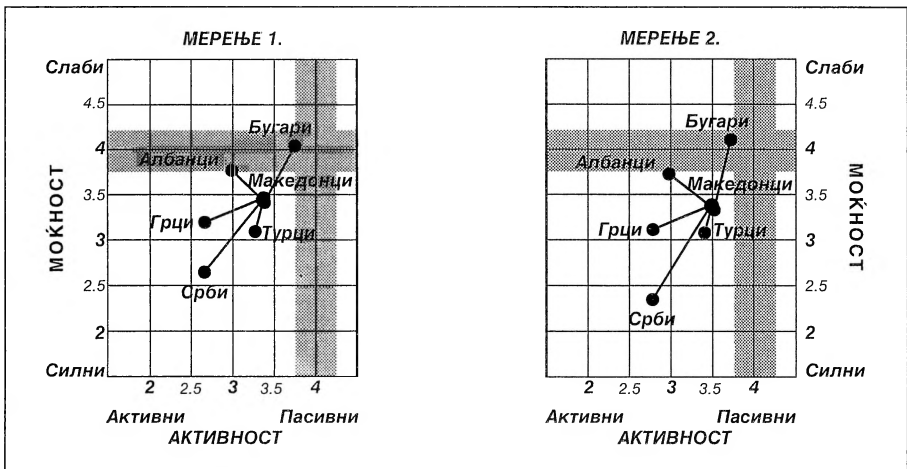
Македонските студенти остануваат релативно доследни во второто мерење (табела 1). На факторот вреднување Македонците сè уште се „добри“, можеби дури и „подобри“, Албанците сè уште се „лоши“, а можеби дури и „полоши“, а сите други се приближно исти како во првата проценка. Кај факторот моќност, Грците, Србите и Албанците сè уште се „поактивни“ од Македонците, кои се исто толку „активни“ колку и Турците и Бугарите.

Табела 1. Аритметички средини на проценките на македонските и албанските студенти

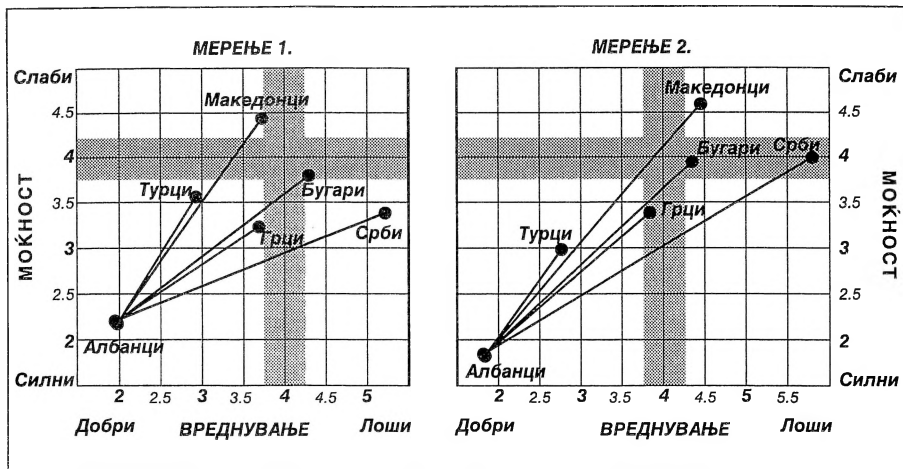
	Македонски студенти		Албански студенти	
	Мерење 1.	Мерење 2.	Мерење 1.	Мерење 2.
ВРЕДНУВАЊЕ				
Македонци	2,72	2,53	3,75	4,32
Албанци	4,86	5,11	1,97	1,79
Турци	3,08	3,03	3,02	2,75
Срби	3,12	3,07	5,17	5,85
Бугари	4,21	4,23	4,28	4,34
Грци	4,07	4,07	3,61	3,79
МОЌНОСТ				
Македонци	3,53	3,39	4,44	4,62
Албанци	3,73	3,64	2,15	1,94
Турци	3,16	3,20	3,51	2,96
Срби	2,70	2,40	3,41	4,00
Бугари	4,03	4,09	3,74	3,96
Грци	3,21	3,11	3,27	3,48
АКТИВНОСТ				
Македонци	3,48	3,52	3,56	3,77
Албанци	2,96	2,95	2,85	2,66
Турци	3,23	3,52	3,55	3,25
Срби	2,87	2,77	2,94	3,33
Бугари	3,63	3,66	3,61	3,71
Грци	2,73	2,87	3,18	3,42

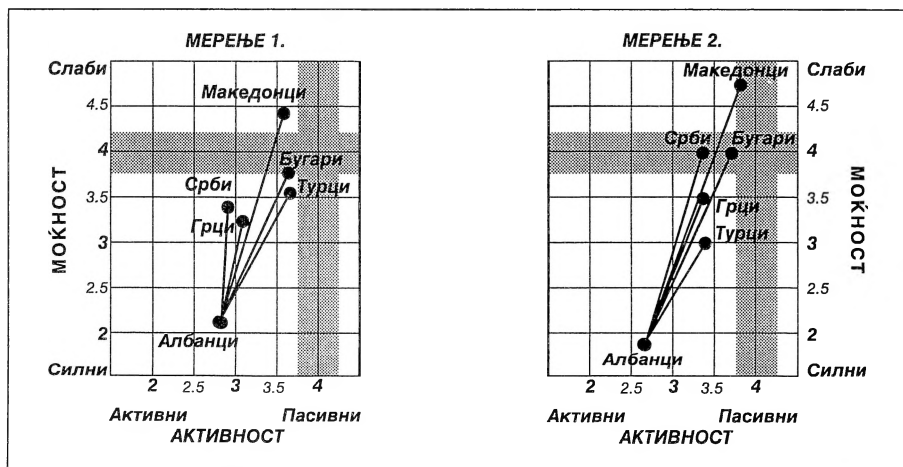
Слика 1. Позицијата на Македонците во интеракцијата вреднување-моќност од перспектива на македонските студенти

Слика 2. Позицијата на Македонците во интеракцијата моќност-активност од перспектива на македонските студенти

Слика 3. Позицијата на Албанците во интеракцијата вреднување-моќност од перспектива на албанските студенти

Слика 4. Позицијата на Албанците во интеракцијата моќност-активност од перспектива на албанските студенти

Илустративна презентација на резултатите е дадена на Сликите 1. - 4. Секоја од овие слики содржи графичка илустрација на местото кое Македонците/Албанците го зафаќаат меѓу другите етнички групи со оглед на интеракцијата меѓу факторите, како во поглед на интеракцијата вреднување-моќност така и во поглед на интеракцијата моќност-активност. Сите графици имаат по четири квадранти одвоени со сиви појаси кои ги покажуваат „неутралните“ точки на дадената биполарна димензија.

Од слика 1. јасно се гледа дека во двете мерења македонските студенти ги лоцираат Македонците заедно со Турците и Србите во квадрантот кој ги дефинира етничките групи кои се „добри“ и „силни“, додека Албанците се единствените кои се во „лоши“ и „силни“ квадрантот. Слика 2. покажува дека македонските студенти во двете мерења ги сместуваат Македонците заедно со сите други етнички групи, освен Бугарите, во „силни“ и „активни“ квадрантот.

Резултатите од првото мерење добиени од албанските студенти (Табела 1.) покажуваат дека на факторот вреднување, Албанците се сметаат себеси за „најдобрата“ етничка група, различна од сите други. Србите ги сметаат за најлошата етничка група, Македонците и Бугарите се проценети како „неутрални“, или скоро „неутрални“, додека Турците и Грците се „добри“, но не толку колку Албанците. При првото мерење на факторот моќност, албанските студенти даваат најповолно мислење за Албанците, а најнеповолно за Македонците. Во основа, тие Албанците ги гледаат како „силни“, а Македонците како „слаби“. Освен Македонците, другите етнички групи главно се сметаат за „силни“, иако сите тие се помалку „силни“ од Албанците. Во однос на факторот активност во првото мерење, албанските студенти сите етнички групи ги гледаат како „активни“. Сепак, според нивното мислење, Албанците се „најактивни“ заедно со Србите и Грците, додека Македонците, Турците и Бугарите се сметаат за помалку „активни“.

По две години, албанските студенти го смениле мислењето, главно за другите етнички групи (табела 1. - мерење 2). Албанците сè уште се „најдобри“, „најсилни“ и „најактивни“. На факторот вреднување, Македонците и Бугарите им се придружија на Србите во категоријата „лоши“, додека Грците станаа „неутрални“, а Турците сè уште се помалку „добри“ како што беа и претходно. На факторот моќност, поголема промена се јавува само кај Србите, кои станале „неутрални“ (ниту „силни“, ниту „слаби“). На факторот активност, освен Бугарите, сите етнички групи се перципирани на друг начин - Македонците станале „неутрални“, Србите и Грците се сметаат за помалку

„активни“ од Албанците, а Турците се проценети како повеќе „активни“ од порано.

Сликата 3, која ја покажува интеракцијата вреднување-моќност онака како што ја гледаат албанските студенти, не укажува на значителна промена на местото на Албанците од едно до друго мерење. Тие се прикажани како „најдобри“ и „најсилни“ и истовремено мошне оддалечени од Македонците, Бугарите и Србите, кои се јасно сместени во „лоши“ и „силни“ квадрантот при првото мерење, а видно се оддалечиле при второто мерење, притоа станувајќи „полоши“, но помалку „силни“ отколку што биле порано. Местото на Македонците исто така е јасно променето - од „неутрални“ во полето на вреднување и „слаби“ во полето на моќност, тие се поместиле во „лоши“ и „слаби“ квадрантот. Додека Бугарите го задржале своето место главно во полето на „неутрални“, Грците се поместиле од „добри“ и „силни“ квадрантот во делот на „неутрални“ во полето на вреднување, задржувајќи го местото во полето на „силни“. Општо земено, само Турците не го смениле своето место - тие се перципирани како најблиски до Албанците во интеракцијата вреднување-моќност.

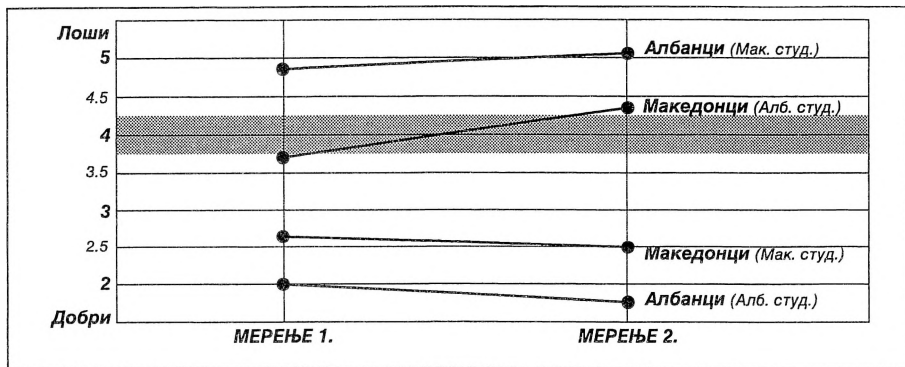
Од Слика 4. се гледа дека албанските студенти, во двете мерења, Албанците ги сместуваат речиси на истото место, во квадрантот „активни“ и „силни“ заедно со Грците и Турците. Од првото до второто мерење Македонците, Србите и Бугарите значително го менуваат своето место, станувајќи поразлични од Албанците. Најочигледни се промените во квадрантите каде што своето место го нашле Србите и Македонците - од јасно позиционирани како „активни“ и „силни“ (Србите) или „активни“ и „слаби“ (Македонците), тие се поместиле кон неутралниот дел на едното, односно другото поле на факторите.

Компаративни промени на етничките стереотипи за Македонците и Албанците

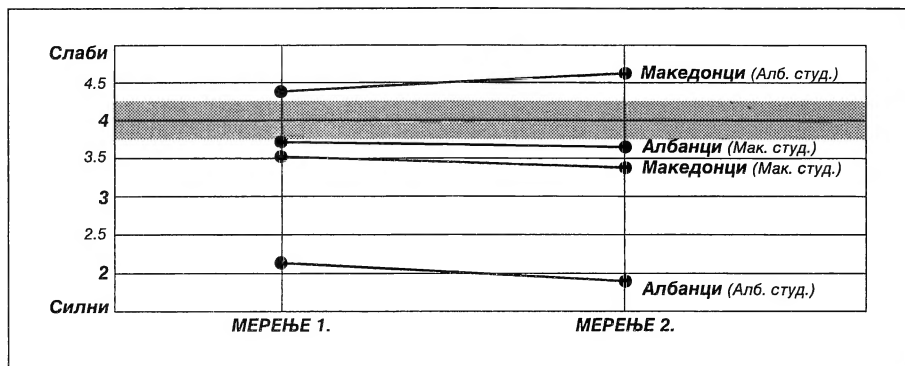
Резултатите од двонасочната АНОВА со која се споредуваат проценките добиени од македонските и од албанските студенти во двете мерења даваат дополнителен увид во промените што настанале во автостереотипите и стереотипите за „другите“. Овие резултати покажуваат дека македонските студенти се разликуваат од албанските студенти во начинот на кој ги проценуваат Македонците на факторот вреднување. Тие ги сметаат Македонците поблиску до „добри“, додека албанските студенти ги гледаат поблиску до „неутрални“ - некаде меѓу „добри“ и „лоши“. За разлика од македонските студенти кои Македонците ги перцепираат на ист начин во двете мерења, албанските

студенти го менуваат своето мислење за Македонците - од понеутрални на „добрата“ страна во првото мерење, до помалку неутрални и дури на „лошата“ страна во второто мерење. На факторот моќност, македонските студенти и во двете мерења ги гледаат Македонците како малку „силни“, а албанските студенти и во двете проценки ги гледаат како малку „слаби“. Вредно е да се забележи дека ниту македонските ниту албанските студенти не го смениле своето видување за овој двогодишен период. Во поглед на факторот активност и македонските и албанските студенти не манифестираше различно мислење за Македонците. И двете групи студенти сметаат дека Македонците се многу блиску до „неутрални“, иако се сместени поблиску до „активната“ страна на димензијата.

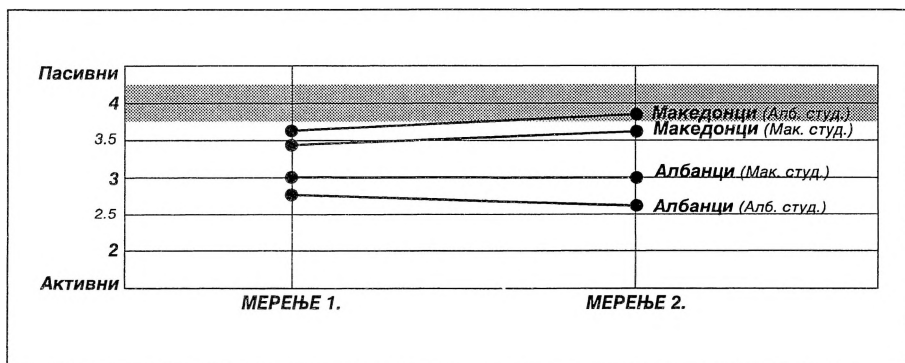
Истовремено е најдена значителна разлика меѓу македонските и албанските студенти во начинот на кој тие ги перципираат Албанците на факторот вреднување. Додека македонските студенти ги гледаат Албанците како „лоши“, албанските студенти веруваат дека Албанците се „добри“. Иако аритметичките средини на процените за Албанците варираат од македонските до албанските студенти, тие можат да се сметаат за непроменети од првото до второто мерење. Во поглед на факторот моќност, македонските студенти ги сметаат Албанците за малку „силни“, дури блиску до „неутрални“, додека албанските студенти ги сметаат Албанците за исклучително „силни“. Освен тоа, перцепцијата на албанските студенти е изменета од првата до втората проценка - тие сметаат дека Албанците станале дури и уште „посилни“. На факторот активност, во првото мерење и македонските и албанските студенти ги сметаат Албанците за „активни“. Ситуацијата е различна по второто мерење. По две години, албанските студенти почнале да ги перципираат Албанците како повеќе „активни“ од порано, додека македонските студенти не го смениле своето мислење.

Слика 5. Сјоредбени резултати од македонскиите и албанскиите студенти за факторот вреднување

Слика 6. Сјоредбени резултати од македонскиите и албанскиите студенти за факторот моќност

Слика 7. Сјоредбени резултати од македонскиите и албанскиите студенти за факторот активност

Поилустративни презентации на промените во етничките стереотипи кај македонските и албанските студенти се дадени на сликите 5. - 7. Секоја од овие слики нуди графичка споредба на резултатите за Македонците и Албанците добиени на двете мерења за секој од трите вклучени фактори посебно.

Подеталната анализа на индивидуалните парови придавки од факторот вреднување укажа на значителни разлики во начинот на кој македонските и албанските студенти размислуваат за Македонците, односно за Албанците. И во двете мерења македонските студенти ги перципираат Македонците како многу *друштивни*, и во основа *добри*, *алируиски*, *љубезни*, *искрени*, *усеешни*, *интелигентни* и *помирливи*, додека Албанците како поблиску до *лоши*, *егоистички*, *недруштивни*, *сурови*, *неискрени*, *неусеешни*, *неинтелигентни* и *кавџачки*. Меѓутоа, мислењето на албанските студенти за Македонците во периодот од две години претрпело извесни промени. Во првото мерење Македонците се перципирани како *ни добри ни лоши*, но поблиску до *усеешни*, *друштивни*, *љубезни*, *интелигентни*, *егоистички*, *неискрени* и *кавџачки*; а во второто мерење тие стануваат *лоши*, задржувајќи го имиџот на *усеешни*, *интелигентни*, *егоистички*, *неискрени* и *кавџачки*, а не се ниту *друштивни* и *љубезни*, ниту *недруштивни* и *сурови*. Истовремено, албанските студенти и во двете проценки ги гледаат Албанците како многу *добри*, *друштивни*, *алируиски*, *љубезни*, *искрени*, *усеешни*, *интелигентни* и *помирливи*.

Истата анализа, применета на паровите придавки од факторот *моќност*, покажува дека македонските студенти се мошне доследни во оцената на Македонците како *силни*, *поусилни*, *храбри* и *мажестивни*, а Албанците како *поусилни*, но *нишу силни*, *храбри* и *мажестивни* *нишу слаби*, *илашливи* и *женскавни*. По однос на истиот фактор, албанските студенти исто така покажаа доследност во оцената на Македонците како *слаби*, *сироџи*, *илашливи* и *женскавни*, додека Албанците ги гледаат како *силни*, *сироџи*, *храбри* и *мажескавни*.

Анализата на факторот активност покажа дека македонските и албанските студенти не го измениле гледањето ниту за Македонците ниту за Албанците. И во двете проценки, Македонците се *повеќе активни*, *со предумисла* и *шешки отколку пасивни*, *без предумисла* и *лесни*, и некаде *меѓу смиренни* и *избувливи*. Истовремено, Албанците се сметаат за *активни*, *избувливи*, *со предумисла* и *шешки*.

ДИСКУСИЈА

Пред да се започне дискусијата, треба да се нагласат два важни момента. Прво, со оглед на тоа што изборот на јазикот на кој ја следат наставата речиси се поклопува со етничкото потекло на студентите, може да се зборува за Македонци и за Албанци како испитаници. Тоа овозможува перцепциите на македонските студенти за Македонците да се третираат како автоперцепции на Македонците (перцепции за „нас“), додека за нивните перцепции за другите етнички групи да се зборува како за перцепции за „нив“; перцепциите на албанските студенти за Албанците да се третираат како автоперцепции на Албанците (перцепции за „нас“), додека за нивните перцепции за другите етнички групи да се зборува како за перцепции за „нив“.

Втор момент е тоа што дискусијата главно ќе се фокусира на резултатите гледани од перспектива на факторот вреднување. Претходните испитувања на социјалните перцепции и ставови врз основа на техниката на семантички диференцијал покажале дека факторот вреднување (спротивно на факторите моќност и активност) во најголем степен го одразува ставот за проценуваниот концепт. Во оваа студија, резултатите добиени за факторот вреднување всушност можат да се сметаат како фундаментална рефлексивност на етничките предрасуди како општествени ставови кон проценуваните етнички групи. Вредно е да се спомене дека ставот (или предрасудата која е еден вид став) не се состои само од сознајна компонента (која најчесто произлегува од стереотипите), туку вклучува и емоционална компонента заедно со диспозицијата за преземање акции насочени кон проценетиот објект (обично некој облик на дискриминација).

Какви се етничките стереотипи кај идните македонски и албански воспитувачи и одделенски наставници?

Во врска со првото истражувачко прашање, резултатите мошне јасно покажаа дека, во споредба со оценките за другите етнички групи, идните македонски и албански воспитувачи и одделенски наставници им припишуваат најдобри карактеристики на своите етнички групи. Овој наод очигледно зборува за постоење на остра поделба меѓу „нас“ и „нив“, која најчесто неизбежно избива на површина кога нечија етничка група се вреднува во споредба со други етнички групи, особено со оние кон кои постои определен степен на нетрпеливост.

Иако овој наод се однесува на двете групи испитаници, растојанието меѓу „нас“ и „нив“ е многу поизразено кај албанските студенти.

Освен тоа, тие се гледаат себеси најдалеку на позитивната страна на димензијата вреднување, за разлика од македонските студенти, кои не ја ставаат својата етничка група толку далеку на позитивниот крај на континуумот. Ова сугерира дека Албанците настојуваат да имаат мошне идеализиран концепт за сопствената етничка група, не само во однос на факторот вреднување туку и во поглед на интеракцијата вреднување - моќност, укажувајќи на присуство на повисок степен на етноцентризам.

Покрај тоа, автоперцепциите на албанските студенти во голема мера се разликуваат од оценките за сите други етнички групи, особено од оние за Србите, што не може да се каже за македонските студенти, кои припадниците на својата етничка група најмногу ги дистанцираат од Албанците. Интересно е да се спомене дека и македонските и албанските идни воспитувачи и одделенски наставници се мошне хомогени во изразувањето на нивниот став кон сопствената етничка група, што не е случај кога ги проценуваат другите етнички групи.⁵

Мошне е јасно дека македонските студенти изразиле најнегативни етнички стереотипи кон Албанците. Оваа негативна перцепција ја поткрепува претпоставката дека кога Македонците се „ние“, Албанците се „тие“. Ова веројатно води потекло од чувствата на Македонците дека нивните витални интереси како мнозинска група се загрозени од страна на албанската етничка група што, според постоечките стравувања континуирано го доведува во опасност интегритетот на нивната сопствена (и единствена) држава, дотолку повеќе што македонските студенти ги гледаат Албанците како поактивни од Македонците, што го зголемува нивното чувство на несигурност.

Во овие разлики меѓу „нас“ и „нив“, најкарактеристично е вреднувањето на Србите. Македонските и албанските студенти нив ги лоцираат на спротивната позиција. Македонците (македонските студенти) ги перципираат Србите како блиски до себеси, додека, пак, Албанците (албанските студенти) ги сместуваат Србите во најдалечниот негативен крај на димензијата вреднување. Овој резултат би можел да се толкува на повеќе начини. Пред сè, перцепцијата на македонските студенти може да произлегува од сличностите на културните вредности создадени не само врз основа на заедничко живеење на иста територија, туку и врз основа на слични јазици и иста религија. Од друга страна, пак, екстремно негативниот став на албанските студенти кон

⁵ Хомогеноста на искажаните мислења се гледа во стандардните отстапувања кои се придружни мерки на аритметичките средини, но кои во овој текст, заради ограниченост на просторот, не се прикажани.

Србите може главно да се гледа како резултат на српската политика на Косово. Веќе подолго време Косово е мета на тежок спор меѓу Србите и Албанците, кој по долготрајните рестриктивни политички мерки кон Албанците ескалира во жесток конфликт. Затоа, не треба да изненадува што Албанците од Македонија, кои се идентификуваат со Албанците од Косово и сочувствуваат со нив заради постојните тесни врски (во многу случаи дури и семејни врски), се чувствуваат загрозеани од Србите. Имајќи на ум дека албанските студенти ги оцениле Србите како поактивни и посилни од Македонците, разбирливо е зошто на нив гледаат како на поголема закана за нивната етничка група. Наспроти нив, во контекст на сите проценувани етнички групи, Македонците пројавуваат тенденција најмногу да се идентификуваат со Србите. Со оглед на тоа што Србите се сметаат за етничка група која е соочена со идентични проблеми во врска со албанската етничка група која живее на нивната територија, и како група која „доказала“ дека е во состојба да ги држи Албанците под контрола, мошне е веројатно дека Македонците настојуваат на нив да гледаат како на сојузници („непријателот на мојот непријател е мој пријател“).

Кога станува збор за разликите меѓу „нас“ и „нив“ во врска со другите етнички групи, може да се каже дека Турците се единствената етничка група која е лоцирана скоро на исто место на позитивниот крај на димензијата вреднување и од страна на македонските и од страна на албанските студенти. Единствената разлика е во тоа што македонските испитаници Турците ги гледаат како поблиски до сопствената позиција, додека албанските испитаници ги сместуваат на значително поголемо растојание од сопствената група. Земајќи го предвид ставот и на Македонците и на Албанците, на ова може да се гледа и како на необичност бидејќи припаѓаат на иста религија како и повеќето Албанци. Земајќи го предвид фактот дека разликите во религијата понекогаш се земаат за да се објаснат негативните ставови на Македонците кон Албанците, може да изгледа чудно што идните македонски воспитувачи и одделенски наставници ги лоцираат Турците многу поблиску до сопствената етничка група (и дури и исто толку блиску колку и Србите). Тоа веројатно следи од фактот дека Турција е една од земјите кои ја поддржуваат Република Македонија, а Турците никогаш не биле сметани за „проблематична“ етничка група. Напротив, идните албански воспитувачи и одделенски наставници ги дистанцираат Турците од сопствената етничка група, што може да биде последица на нивниот етноцентризам и потребата да се разликуваат од другите етнички групи официјално декларирано како малцинства во државата.

Друг парадокс претставува начинот на кој идните македонски воспитувачи и одделенски наставници ги вреднуваат Бугарите и Грците во споредба со другите групи. Иако Република Македонија, од Декларацијата за независност, има отежнати политички врски со Бугарија и Грција, Бугарите и Грците не се сметаат за „лоши“ (туку за „неутрални“) во оценките на македонските студенти. Мошне е интересно што нерешените политички прашања немаат некое значително влијание за создавање негативни етнички стереотипи и предрасуди кон овие две етнички групи. Една од причините за ова може да биде и чувството дека Бугарите и Грците во оваа констелација на односи, не влијаат битно на збиднувањата во државата.

Дали се јавиле промени во етничките стереотипи во периодот јануари 1996 - март 1998?

Една од главните карактеристики на етничките стереотипи е нивната ригидност и релативна трајност - еднаш воспоставени, тие се отпорни на промени. Меѓутоа, речиси е правило етничките стереотипи да се менуваат секогаш кога се менуваат меѓуетничките односи.

Во периодот меѓу јануари 1996 год. и март 1998 год., имаше многу настани, некои од нив тесно поврзани со Педагошкиот факултет во Скопје (на пример, бојкотирањето на наставата од страна на албанските студенти при Педагошкиот факултет, демонстрациите на македонските студенти и средношколци против Законот за Педагошки факултет итн.), за кои може да се очекува да повлијаат на меѓуетничките односи во Република Македонија и како последица на тоа да предизвикаат промени кај етничките стереотипи. Споредбата на резултатите добиени од овие две мерења покажува дека постојат промени во етничките стереотипи кај идните македонски и албански воспитувачи и одделенски наставници.

Во поглед на димензијата вреднување, македонските испитаници го смениле своето мислење само за албанската етничка група, додека албанските испитаници го смениле своето мислење и за македонската и за српската етничка група. Според македонските студенти, Албанците кои биле перципирани како лоши, „станале“ полоши; според албанските студенти, Македонците кои биле оценети повеќе како неутрални отколку добри, се поместиле повеќе кон лоши, а Србите „станале“ уште полоши од порано. Притоа, нивните автоперцепции не претрпеле значајни промени.

Што се однесува до димензиите моќност и активност, постојат исто така релевантни промени кои се јавуваат во оценките на двете

групи студенти. Во очите на македонските студенти, Србите „станале“ посилни, додека од перспектива на албанските студенти Србите „станале“ помалку активни. Земајќи ги предвид автоперцепциите, промените се евидентни само кај резултатите на албанските испитаници - Албанците се гледаат себеси како посилни и поактивни.

Очигледно е дека овие промени го рефлектираат зголемениот интензитет на меѓуетничките тензии кои најверојатно се одржуваат со определени политички акции како и со двегодишните турбуленции на Педагошкиот факултет. Инсистирањето сите предавања да бидат исклучиво на албански јазик, без оглед на квалитетот на образованието, ги вознемири македонските студенти, создавајќи чувство дека се излегува во пресрет на сите барања кои доаѓаат од албанската страна, дури и кога нивната оправданост може да се доведе во прашање. Освен тоа, можно е идните македонски наставници да се чувствуваат загрозени, претпоставувајќи дека со тоа што на албанските колеги ќе им се дозволи да се здобијат со толкава „независност“, тие ќе ја загубат својата привилегирана позиција. Од друга страна, иницирањето улични демонстрации со жестоки пораки против Албанците исклучително ги вознемири албанските студенти, дотолку повеќе што претпоставката дека Македонците имаат потреба да го заштитат нивниот етнички идентитет со тоа што ќе ги спречат другите да добијат нешто што тие самите веќе го уживаат, исто така создава чувство на загрозеност и несигурност кај идните албански воспитувачи и одделенски наставници.

Товарот на ваквите силни чувства не создава ништо друго освен понатамошно дистанцирање и придонесува за зголемување на непријателствата меѓу идните македонски и албански наставници. На што тие ќе ги учат нивните идни ученици и идни граѓани на оваа држава?

Што може да се сторити?

Што би можело да се сторити за да се надминат негатаивните етнички предрасуди кои го зголемуваат расклојанието меѓу „нас“ и „нив“ кај идните македонски и албански воспитувачи и одделенски наставници?

Идеално решение би било да се има моќ да се воведат радикални промени на сите нивоа на општествениот и политичкиот живот кои се одразуваат на меѓуетничките односи во земјата како целина. Но, сепак, тешко е дури и да се замисли дека може да се стори нешто корисно во оваа општа сфера на влијание надвор од одлуките на политичките актери. Многу посоодветно е да се размислува за воведување

промени во непосредната околина каде што овие идни едукатори ќе се здобиваат со основна наобразба. Овие промени би биле насочени кон создавање атмосфера во којашто членовите и на двете етнички заедници би ја измениле целата ситуација - од зголемување кон намалување на етничките тензии.

Општо земено, постојат повеќе начини како да се постапи по ова прашање. Еден од начините може да биде креирање курикулум кој би вовел нови содржини со кои самопочитувањето ќе се негува наместо да се задушува. Тоа веројатно би придонесло не само да се развие респект кон другите, без оглед на нивната етничка припадност, туку и би ги направило студентите поотпорни на надворешни манипулации и пропаганда.

Друг приод би можело да биде фокусирањето кон создавање атмосфера на заемна доверба, нудејќи заеднички активности за стимулација на интеракцијата меѓу идните македонски и албански едукатори. Со оглед на тоа што ваквиот приод бара активности базирани на заеднички интерес, наопходна е конструктивна, експлицитна и недвосмислена поддршка од нивните професори.

Главниот заклучок на ова истражување е укажувањето на неопходноста од итно преземање чекори кон надминување на постојните негативни етнички стереотипи и предрасуди. Задача на општеството како целина е да го спречи понатамошното продлабочување на јазот меѓу идните македонски и албански одделенски наставници и воспитувачи во градинките. Во спротивно, последиците уште долго ќе ги чувствуваат генерациите што доаѓаат.

Клучни зборови: *етнички стереотипи, социјална дистанца, образование.*

SUMMARY

Violeta PETROSKA-BEŠKA, Mihajlo POPOVSKI, Nikolina KENIG

ETHNIC STEREOTYPES AMONG FUTURE PRE-SCHOOL AND PRIMARY-SCHOOL TEACHERS

The article refers to the results of an empirical research on ethnic stereotypes held by ethnic Macedonian and ethnic Albanian students from the Pedagogical Faculty in Skopje (future pre-school and primary-school teachers), conducted in two separate phases in a period from January 1996 until March 1998. Two main questions are addressed and discussed: 1) what are the ethnic stereotypes among future Macedonian- and Albanian-speaking pre-school and primary-school teachers? and 2) have these stereotypes changed during a period of two years: from January 1996 until March 1998?

The results show that each group perceives itself as being superior along all dimensions that have been assessed: evaluation, potency and activity, while the other ethnic groups are seen as being quite different. Some changes in perception have been found between the two assessments, especially among the ethnic Albanian students.

The authors conclude that some steps for overcoming the negative ethnic stereotypes and prejudices ought to be taken urgently for the sake of preventing the consequences of further division of the society along ethnic lines. The discussion section also suggests several strategies for reducing the ethnic stereotypes, prejudices and existing tension.